

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA DIN PITEȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE, LITERE, ISTORIE ȘI ARTE
ȘCOALA DOCTORALĂ FILOLOGIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Cu titlul

FORME ALE INSURGENȚEI FEMININE ÎN ROMANELE
HORTENSIEI PAPADAT-BENGEȘCU

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
PROF. UNIV. DR. MIRCEA BÂRSILĂ

STUDENT-DOCTORAND,
AMZA TEODORA-GEORGIANA

Pitești
2019

CUPRINS

ARGUMENT	5
I. Romanul românesc interbelic	10
I.1. Geneza romanului românesc.....	10
I.2.1. Formule românești interbelice.....	25
I.2.2. Psihanaliza: sursă a modernității românești.....	34
I.2.3. Romanul cu statut de cronică.....	45
II. Romanciera Hortensia Papadat-Bengescu	48
II.1. Traseul biografic.....	48
II.2. Incursiune în opera Hortensiei Papadat-Bengescu	54
II.2.1. O nouă formulă românească.....	60
II.2.2. Tema înstrăinării. „Străina”. Singurătatea.....	64
II.2.3. Tehnica investigației meticuloase.....	69
II.2.4. Simbolica imaginii de sine.....	74
II.2.5. Influența modelelor canonice.....	76
III. Varietatea toposurilor preferate	79
III.1. Relația (balzaciană) dintre mediu și personaje.....	80
III.2. Salonul și sufrageria.....	88
III.3. Spațiile intime.....	91
III.4. Conacul. Moșia.....	92
III.5. Strada. Parcul. Periferia. „Cetatea Vie”.....	93
III.6. Spațiul rustic.....	97
III.7. Spațiul exotic.....	99
IV. Arta în opera Hortensiei Papadat-Bengescu	102
IV.1. Muzica. Fanstama sufletului solitar.....	105
VI.2. Pictura. Arta unui talent închipuit.....	109
V. Femeinitate și feminism în viziunea romancierelor Hortensia Papadat-Bengescu și Virginia Woolf	111
V.1. Femeinitatea în oglindă vârstelor biologice.....	112
VI.2. Emanciparea femeii. Insurgența feminină. Feminismul.....	122
V.3. Răzvrătirea împotriva convențiilor impuse de căsnicie.....	124
V.4. Adulterul. Incestul. „Cuplul ideal”.....	129
V.5. Maladia ale trupului: cel fizic și cel sufleteșc.....	133
V.6. Idealul devenirii ca persoană socială.....	136

VI. Tipologia feminină în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu	140
VI. 1. Femeia burgheză	141
VI. 2. Femeia săracă	143
VI. 3. Femeia întreținută	144
VI. 3. Femeia independentă	146
VI. 4. Tipologia feminină în scrierile subiective și obiective	147
VII. Măști ale personajelor feminine	164
VII. 1. Teatrul măștilor	164
VII. 2. Sub Măști – Chipurile reale	167
VII. 3. Masca stăpânirii de sine	172
VII. 4. Masca toleranței. Masca „fecioarei despletite”	173
VII. 5. Masca fecioarei trunchioase/ degenerescenței	174
VII. 6. Masca depravării	175
VIII. Poetica romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu	176
CONCLUZII	184
BIBLIOGRAFIE	199
ANEXE	215

FORME ALE INSURGENȚEI FEMININE ÎN ROMANELE HORTENSIEI PAPADAT-BENGESCU

Lucrarea *Forme ale insurgenței feminine în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu* are drept scop cercetarea operei autoarei în funcție de tipologia personajelor din principalele sale opere, analizând formula inovatoare prin care Hortensia Papadat-Bengescu și-a construit personajele.

Hortensia Papadat-Bengescu este o autoare care m-a impresionat profund, atât din punct de vedere psihologic, cât și biografic sau profesional. M-a fascinat pasiunea ei acută pentru scris, dincolo de viața personală.

Paradigma de interpretare și de abordare a operei romancierei s-a schimbat de-a lungul timpului treptat și subtil, aspect benefic din punct de vedere al înțelegerii și perceperii textului literar. Lucrarea de față propune o incursiune în opera Hortensiei Papadat-Bengescu și investigația meticuloasă pe care o folosește cu o acuratețe și finețe asupra personajelor literare, în special cele feminine.

Receptarea creației Hortensiei Papadat-Bengescu a cunoscut un reviriment prin eforturile excepționale atât în cadrul Academiei Române, cât și ale numeroșilor cercetători care au elaborat ipoteze valabile asupra scriiturii ei.

Hortensia Papadat-Bengescu a dat puls unei scrieri de mari profunzimi, din punct de vedere psihanalitic, o operă monumentală care, în același timp, se remarcă printr-o amplă valoare genealogică și conștiință artistică. Romanciera, indiferent de curentele față de care și-a manifestat preferința, s-a bucurat în timp ce a creat opera, de sprijinul și aprecierea marilor critici ai perioadei interbelice, care i-au devenit mentori, mai ales Eugen Lovinescu și Garabet Ibrăileanu, iar munca sa asiduă a fost încununată cu Premiul Național în 1946.

Prin această cercetare, doresc a releva portretistica din opera Hortensiei Papadat-Bengescu, din toate unghiurile, aducând în discuție și teoriile lansate de Freud, de Jung sau Otto Rank, ce se regăsesc în tehnica de lucru a scriitoarei asupra personajelor. Prin portret, Hortensia Papadat-Bengescu nu încearcă *copierea realității*¹, ci *interpretarea acesteia*. Joncțiunea corpului cu sufletul o construiește într-un portret ce arată cititorilor condiția umană, aceasta devenind un „concept tensionat, între o dimensiune corporală, aparentă, și o alta, spirituală, inaparentă”². Corporalitatea, într-un mod mai marcat, este legată de „caracterele fatale”³, caracterele personajelor dezvăluind echilibrul sau conflictul din interiorul lor.

---

¹ Silviu Angelescu, *Portretul literar*, Editura Univers, București, 1985, p. 174.

² *Ibidem*, p. 174.

³ *Ibidem*, p. 174.

Hortensia Papadat-Bengescu a creat cea mai incisivă frescă critică a epocii, chiar dacă atunci nu a fost apreciată la adevărata ei valoare. Temele și motivele structurale sunt unice, boala, familia, timpul, spațiul, moartea, fiecare nivel realizând un „holomorfism”⁴ și împreună dau viață acestui ciclu romanesc (Ciclul Hallipa) în actualitatea literară.

Opera Hortensiei Papadat-Bengescu se încadrează în tipologia romanului *ionic*. Contradicțiile operei romaniere dau o notă inconfundabilă în literatura română, datorită „lipsei de tradiție a romanului psihologic”⁵ în perioada interbelică. Romanele autoarei introduc o nouă atitudine față de realitatea socială a unui moment istoric, după primul război mondial, care cere o intensă și rapidă adaptare la noile forme și valori sociale, politice, culturale. Modernitatea atitudinii autoarei constă în glacialitatea cu care autoarea divulgă „codul unei lumi cu legi proprii, închisă în sine, cod ce-i conferă securitatea și vulnerabilitatea prin cultul artificiei, al funciei superficialități de gândire și simțire”⁶. Așadar, Hortensia Papadat-Bengescu este, prin fragmentul de umanitate supus observației și investigației analitice minuțioase, un „ctitor al romanului românesc modern”⁷.

În contextul afirmării romanului realist modern, în care primează fapta, epicul, gesturile tranșante, scrisul Hortensiei Papadat-Bengescu, cu accentul pus pe personajul ambiguu, pe surprinderea legăturilor dintre *trup* și *suflet*, pe explorarea ființei interioare etc., ce condiționează o pronunțată perspectivă narativă secvențială, constituie o alternativă care risca să nu fie percepută la adevărata sa valoare.

În cadrul acestei lucrări, am cercetat romanele Hortensiei Papadat-Bengescu în dezvoltarea temei propuse ce vizează atât problematica insurgenței feminine cât și arta romaniere de a crea o lume plină de măști. Lumea pe care o desenează cu mare măiestrie în paginile romanelor pare un adevărat carnaval cu „măști grotești”⁸ ce ascund murdăria lustruită, un „theatrum mundi”⁹ populat de păpuși supuse din snobism în societatea epocii.

Opera Hortensiei Papadat-Bengescu a avut o bogată receptare critică literară însă sunt de părere că personajele din romane, începând cu proza scurtă și terminând cu *Ciclul Hallipa* și *Străina* nu au fost valorificate la nivelul insurgenței sufletului în luptă cu rațiunea și cu societatea.

---

⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁵ Oana Cristina Cheșa, *Retorica măștilor în Ciclul Hallipilor de Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Rovimed Publishers, Bacău, 2010, p. 4.

⁶ Viola Vancea, „Noua structură și opera Hortensiei Papadat-Bengescu”, în *Hortensia Papadat-Bengescu, interpretată de...*, Editura Eminescu, București, 1976, p. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ Oana Cristina Cheșa, *Retorica măștilor în Ciclul Hallipilor de Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Rovimed Publishers, Bacău, 2010, p. 6.

⁹ *Ibidem*, p. 6.

Noutatea cercetării constă în cercetarea acestor tipologii feminine, prin raportarea la numeroase studii de filosofie, psihanaliză sau psihologie. De asemenea, studiul contribuie la îmbogățirea perspectivelor de interpretare a creației Hortensiei Papadat-Bengescu, reprezentativă pentru romanul românesc modern.

Cercetarea este alcătuită dintr-un demers teoretic și critic urmat de cel analitic. **Actualitatea** temei se susține în contextul în care opera acestei autoare oferă mereu noi șanse de interpretare, mai ales că Hortensia Papadat-Bengescu și-a asumat „destinul de artist, orientându-se spre portretul femeii pentru a înțelege ce o mână în lupta de parvenire, cum poate accepta ea povara mariajului și ce o determină să renunțe la propriile visuri, de unde și luciditatea cu care redă un universul feminin”¹⁰

Pe de altă parte, problematica abordată în cea mai mare parte a lucrării, și anume **insurgența** personajelor, este un subiect care declanșează interesul în mod special prin complexitatea cu care autoarea a construit aceste caractere.

Dacă în proza scurtă din etapa debutului începea cu „analiza sinelui”¹¹, în romane scriitoarea pune accent pe observație și percepție în ceea ce privește analiza personajelor. Aceste schimbări fundamentale de percepție a sufletului și a corpului pot fi receptate mai cu seamă în experiența scrisului feminin, care se concentrează ori pe o regăsire de sine a personajelor, „o armonizare între Eu și Sine”¹², ori se focusează pe descrierea luptei sterile a protagoniștilor de a se împotrivi deteriorării trupului și nu al sufletului.

Teza de doctorat este structurată în **opt** capitole: **1. Romanul românesc interbelic; 2. Romanciera Hortensia Papadat-Bengescu; 3. Varietatea toposurilor reprezentative; 4. Arta în opera Hortensiei Papadat-Bengescu; 5. Femeinitate și feminism în viziunea romancierelor Hortensia Papadat Bengescu și Virginia Woolf; 6. Tipologia feminină în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu; 7. Măști ale personajelor feminine; 8. Poetica romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu.** În fiecare capitol am introdus și numeroase subcapitole cu scopul reflectării construcției portretelor personajelor feminine din proza de început și din romane. Pentru o percepție mult mai clară a operei Hortensiei Papadat-Bengescu, am optat pentru o prezentare succintă a genezei romanului interbelic, și pe filiera psihologică, dar și a construcției personajului literar, precum și pentru încadrarea operei Hortensiei Papadat-Bengescu în literatura interbelică autohtonă.

Metodele de cercetare au fost numeroase și variate: investigația, analiza inductivă și deductivă, studiul de caz și comparația. Prima etapă a cercetării, cu scopul înțelegerii viziunii

---

¹⁰ Elena Ion, *Mărci ale corporalității în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017, p. 115.

¹¹ *Ibidem*, p. 115.

¹² *Ibidem*, p. 118.

despre lume, literatură, creație, viață sau moarte a Hortensiei Papadat_Bengescu, a fost parcurgerea prozei scurte din debut, *Ape Adânci* (1919), *Lui Don Juan în Eternitate...*(1920), *Femeia în fața oglinzei* (1921), *Romanță Provincială* (1925), *Desenuri tragice* (1927). Cercetarea a continuat cu parcurgerea întregii opere, de la nuvelistică până la romane, și până la studiile critice și interviuri, completate ulterior cu studierea lucrărilor de referință: Garabet Ibrăileanu, cu lucrarea *Opere, vol. 3* (Editura Minerva, București, 1976), Eugen Lovinescu, *Romanul românesc interbelic. O istorie autobiografică* (Editura Minerva, București, 1986), Perpessicius, *Opere, vol. 2* (Editura Minerva, București, 1961), Petru Mihai Gorcea, *Nesomnul capodoperelor* (Editura Cartea Românească, București, 1977), Maria-Luiza Cristescu, *Hortensia Papadat-Bengescu. Portret de romancier* (Editura Albatros, București, 1976) Mircea Zăciu, *Clasici și contemporani* (Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994), Eugen Simion, Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere* vol. 1, 2, 3 (Academia Română, 2012), *Cuvântări (1925-1943)* (Editura Minerva, București, 2000), Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Incursiunii în proza postmodernă* (Editura Cartea Românească, București, 2008), Mircea Tomuș, *O mitologie a unor atrizi în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu* (Editura Limes, Cluj, 1025), Eugenia Tudor Anton, *Hortensia Papadat-Bengescu. Marea europeană* (Editura Național, București, 2001), etc. Materialul bibliografic a fost completat ulterior prin parcurgerea unor volume de eseistică, filosofie, psihologie, care cuprind abordări ale fondului interior al individului, dar și numeroase studii și articole critice care o abordează proza Hortensiei Papadat-Bengescu, precum și încadrarea ei în contextul epocii.

Dintre acestea amintim: Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Otto Rank, *Dublul. Don Juan*, Carl Gustav Jung, *Opere complete I. Athetipurile și inconștientul colectiv*, Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Pompiliu Constantinescu, *Romanul românesc interbelic*, Gheorghe Glodeanu, *Poetica romanului interbelic*, Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane (1932-1947)*, Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară. Marginalia, eseuri* vol. 1, Al. Protopopescu, *Romanul psihologic românesc*, Silviu Angelescu, *Portretul literar*.

Obiectivele cercetării au fost următoarele:

- evidențierea principalelor evenimente care au marcat viața autoarei;
- prezentarea generală a contextului literar pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra sensului ideilor literare ale romancierei și a tehnicilor narrative utilizate;
- investigarea raportului dintre Hortensia Papadat-Bengescu și literatură în general și literatura română interbelică în particular;

- încadrarea scriitoarei în marea familie a prozatorilor interbelici analiști;
- analiza și interpretarea portretelor personajelor feminine;
- evidențierea principalelor modalități de construcție a personajelor feminine și a insurgenței feminine;
- analiza și interpretarea obsesiei;

Scopul acestei lucrări este acela de a evidenția complexitatea construcției operei Hortensiei Papadat-Bengescu, dar și de a deschide calea unor reflecții noi asupra construcției personajului său literar. De fapt, personajul reprezintă tratarea literaturii prin manieră integratoare. Literatura reprezintă forma supremă de manifestare a admirației față de un ideal, față de o ființă. Epicul operei ar fi gol fără portrete, fără analiza lor profundă prin disecare.

De asemenea, am urmărit moderna tehnică romanească a portretului personajelor în anumite opere literare din literatura autohtonă (*Ion și Apostol* Bologa de Liviu Rebreanu, *Patul lui Procust și Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu, *Viața la țară și Tănase Scatiu* de Duiliu Zamfirescu, *Rusoaica* de Gib Mihăescu), dar și din literatura europeană (*Farul* de Virginia Woolf, *Abaddon, Exterminatorul*, de Ernesto Sábato, *Petersburg, Varșovia și Moscova* de Șalom Aș, *Chéri* de Sidonie-Gabrielle Colette).

Hortensia Papadat-Bengescu a descris magistral procesul alterării umane, atât din punct de vedere fizic, cât și moral, prin analiza bolilor trupești și sufletești, surprinzând în acest mod critica prin „incisivitatea analizei psihologice, practică cu pasiune științifică.”¹³ Hortensia Papadat-Bengescu a zugrăvit „din interior” procesul de dezagregare „a unei lumi precis conturate socialmente, în care germenul disoluției fizice și morale începe a face ravagii.”¹⁴

În creația Hortensiei Papadat-Bengescu, în jurul unor axe polarizante au gravitat legăturile dintre operă și viața personală: „autobiografie/ficțiune, subiectiv/obiectiv, masca/oglinză, modernism/ proustianism, feminitate/ feminism, patologie individuală/ patologie socială”¹⁵. Personalitatea scriitoarei „s-a autodefini și s-a manifestat în raport cu avatarurile sociale și biografice”¹⁶. Elocvent, pentru înțelegerea resorturilor creației este și „caracterul confesiv al autoarei în interviuri cu referire la relațiile familiale și scriitoricești”¹⁷. Ambele medii, dar mai ales familia, i-au impus o conduită și o disciplină destul de severă (căsătoria cu magistratul Nicolae Papadat, fiind foarte tânără) care s-au răsfrânt în operă sub forma unor frustrante instanțe ordonatoare.

¹³ Eugen Lovinescu, *Istoria Literaturii Române Contemporane*, Volumul II, Editura Minerva, București, 1973, p. 427.

¹⁴ Zăciu Mircea, *Masca geniului*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 214.

¹⁵ Vasile Spiridon, „În fața oglinzii critice”, în revista *Porto-Franco*, Galați, nr. 152, 2008, p. 10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 10.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

În discursul epic al Hortensiei Papadat-Bengescu sunt „topite elemente de autobiografism și ficționale individualizate prin ipostazierea mărcilor narrative”¹⁸. Prejudecățile din epocă la adresa scriiturii ei erau legate de opinia că prozele „începutului ar fi doar exerciții stilistice pentru amplă desfășurare epică din romane...”¹⁹.

Evoluția prozei, din punctul de vedere al mai multor critici literari, unul dintre ei fiind Mihai Zamfir, a fost ascendentă. Ei sunt de acord cu ideea că proza scurtă, cea de confesiune, este mai valoroasă, prin sinceritate și prin involburarea emoțională (a sa și a personajelor sale) decât scriitura din perioada când Hortensia Papadat-Bengescu avea conștiința că a devenit o scriitoare de succes.

În ambele etape ale creației, formulele românești întrebuițate de Hortensia Papadat-Bengescu s-au remarcat prin: tehnica investigației psihologice meticuloase, sub influența anumitor modele românești ale vremii. Se poate afirma că influența lui Proust asupra scrierilor sale este mai degrabă întâmplătoare, autoarea fiind dependentă mai mult de modelele occidentale „clasice” reprezentate de Balzac, Stendhal, Flaubert..., cu statut de repere active în memoria sa culturală. De asemenea, critica literară a insistat asupra influenței lui Freud, asupra concepției sale auctoriale.

Feminitatea, în opera Hortensiei Papadat-Bengescu este una măcinată în interior. Personajele feminine sunt niște „inițitoare într-un univers al suferinței și al frustrărilor”²⁰. Ele exercită o fascinație implacabilă asupra bărbaților lor. Tipul de „fecioară tare” (*Fecioarele despletite*) este condamnat alături de masculinitatea agresivă: „Specimenul acesta de «fecioare tari» îmi plac tot așa de puțin ca și ingenule falsificate. [...]”²¹, spune personajul-narator din discuția cu celelalte femei, având curiozitatea de a afla secrete sau vicii ascunse.

Toate personajele feminine, Bianca din „Lui Don Juan în eternitate”, Alisia din „Pe cine a iubit Alisia?”, Adriana din „Romanul Adrianei” sau Manuela din „Femeia în fața oglinzei”, care fac parte din prima etapă a creației bengesciene, par a fi niște apostoli ai iubirii ideale, nefiind niște femei în înțelesul veridic pe care ni-l vor releva romanele. Sentimentul dilemei domină această permanentă „întindere elastică din sine către altceva”.

În 1920, după ce publică un fragment din romanul *Balaurul*, este mulțumită pentru un debut „în realism”²². Adevărul e că vocația *impresionistă* continuă să o stăpânească, încât, legat de o siluetă a *Balaurului*, scriitoarea notează cu erudiția unui pictor de școală: „Literar, ea e un portret, gen care pasionează pe literat, ca și pe pictor. Întâmplător modelul pal, șters, cu toate aspectele interioare diminuate printr-o surdină interesantă a naturii, cu toate culorile învăluite în

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 10.

¹⁹ *Ibidem*, p.10.

²⁰ Corin Braga, *Psihobiografii*, Editura Polirom, București, 2011, p. 252.

²¹ Hortensia Papadat-Bengescu, *op. cit.*, p. 81.

²² *Ibidem*, p. 30-106.

ceață subțire, care acoperă și cele mai violente obicinuie evenimente, iubire, trădare, gelozie, moarte, în jurul ei, mi-a cerut o operație artistică, pentru mine savuroasă prin însăși felul ei”²³.

Hortensia Papadat-Bengescu a lucrat foarte fin la realizarea tabloului și a portretului din romanul *Balaurul*. Nu se găsește ușor în literatură o mai exactă fixare a tehnicii portretului impresionist, meșteșug superior la care a ajuns îndelungata „audiție” a sufletului feminin.

Fecioarele despletite deschide *Ciclul Hallipa*. Romanul a apărut în 1926, romanciera era la acea data definitiv intrată în sfera teoretică a urbanismului lovinescian, în cenaclul căruia își va finisa romanul. Ca scriitoare modernă, avea nu numai un ochi format de sociolog, ci și ironia ori simțul de observație necesare pătrunderii într-un mediu cu pârgii atât de noi și secrete.

Fecioarele despletite constituia un prim grafic minuțios al acestui dezechilibru reciproc și universal pe care îl produce orașul în viața omului patriarhal și patriarhalul deznădăcinat în existența improvizată a *Cetății VII*. Aceasta este o temă unică și fundamentală în romanul Hortensiei Papadat-Bengescu.

Eroinele din romanele sale sunt profund afectate de cerințele societății, acestea fiind vulnerabile și cucerite de partea „progresului”, iar pe această cale entuziasmul de care dau dovadă le și duce la eșec, la cel personal sau social și așa personajele ajung să sufere de anumite boli sau depresii, de multe ori fatidice.

Hortensia Papadat-Bengescu depășește barierele impuse de epocă și realizează o analiză profundă a fiecărui personaj, disecându-le pe fiecare în parte. La un moment dat, chiar ea însăși comentează: „ Arată așa de rău oamenii mei? Ei sunt totuși oameni – așa cum sunt majoritatea lor – numai că priviți când nu se cred observați sau supuși razelor Roentgen, care luminează interiorul”²⁴.

Frumusețea romanului psihologic nu constă în perfecțiunea fizionomică, ci în pasiunea fiziologică. Pentru un astfel de roman, detaliul este cel care pune amprenta pe fizionomia generală, spre deosebire de romantism, unde sufletul personajelor contestă înfățișarea lor. Așa că elementul-cheie al *procesului de descompunere* este analiza subconștientului, mai ales personajul fiind analizat în contextul social care îl conservă – orașul.

Mini este, ca funcție romanescă, primul și ultimul personaj care are acest atribut al analizei asupra tuturor, prin ochii romancierei. Ajunsă pe meleagurile de la Prundeni, ea este cea care scoate la lumină secretele de familie, bolile, delicturile, nevrozele, obsesiile pe care le au și le poartă personajele. Cu alte cuvinte, Mini, ca simbol al capacității introspective, se transformă într-o funcție romanescă pe care o îndeplinesc succesiv toți ceilalți protagoniști.

---

²³ *Ibidem*, p. 30-106.

²⁴ *Apud* Eugenia Tudor, *Prefață* la vol. *Fecioarele despletite*, E.P.L., București, 1966, p. XI. (Cit. într-o scrisoare comunicată de I. Negoșescu).

De asemenea, romanciera e scutită de orice intervenție în celelalte romane și, totuși, dacă o face, alege forma *contrapunctului ironic*. Procesul teoretic a fost înlocuit de rol, iar livrescul prin argumentare.

O altă inovație a romanului Hortensiei Papadat-Bengescu este aceea de dublă eliminare a personajului *natură-moartă* odată cu dispariția protecției autorului asupra personajelor și întâmplărilor din roman. Deși romanciera, în prima etapă, este deschisă subiectivismului, creează *Ciclul Hallipilor* pe filiera obiectivului, eliberând romanul analitic de protecția lui subiectivă. Prin teorii, prin explicații, prin concepte, ideile psihanalitice devin ele înseși un vehicul de investigație și autoinvestigație. Psihnaliza este „singura poartă prin care omul mai poate să comunice cu inconștientul său”²⁵.

Așadar, toate marile concepte ale psihanalizei - inconștientul (conștientul în relație cu subconștientul), pansexualismul, instanțele Sine, Eu și Supra-Eu, *complexul lui Oedip* – au fost explicate prin revolta pe care lumea o resimte față de o organizare statală văzută ca anacronică și distrugătoare.

Considerat capodoperă, romanul *Concert din muzică de Bach* (publicat în anul 1927), intră prin arhitectura sa muzicală în categoria modernă a artei. Ideea de concert reprezintă o idee clară de structură. Sugestia polifoniei este accentuată prin trimiterea expresă la stereofonicul Bach. Romanul devine o orgă a cărei armonie rezultă din dezordinea atâtor canale înfierbântate. Pe linia procesului de descompunere, organicitatea artistică vizează detaliul și fragmentarul. Din reacțiile diverse și reflexele unei psihologii în continuă disoluție, viziunea lumii se încheagă clară și întregă, așa cum melodia reiese din frânturi de sunet, ori vitraliul din pachetul de raze.

Dacă romanul *Fecioarele despletite* este considerat simbolul unei migrații, *Concert din muzică de Bach* este, fără niciun dubiu, *romanul interiorului*. Dacă în primul roman, spațiile unde se desfășoară acțiunea sunt *sufrageria și iatacul rustic*, în *Concert din muzică de Bach* interiorul reprezintă mai mult decât odaie și decor, autoarea îl definește ca pe „*un cerc închis din care nu puteai scăpa*”²⁶. Romanciera este preocupată de a descoperi motivele cele mai adânci ale dislocării patriarhale. Ancheta ei, prin personajul-reflector, Mini, pare a depista în Mika-Lé un agent ocult al discordiei, ce se reflectă în mai multe destine ale romanului. Mika-Lé (Norica) este fiica Lenorei Hallipa, dintr-o relație extraconjugală cu un zidar italian. Mika-Lé este un personaj construit pentru a releva comportamentul deviant pe care-l dobândește cu ajutorul familiei.

Respingerea din străfundul conștientului a anumitor impulsuri sau emoții ce apar în dezacord cu conștiința morală sfârșește prin divulgarea secretului față de Doru Hallipa, iar odată cu erezia Elenei toate personajele capătă ordinul dezechilibrului, ce va fi pașaportul lor la oraș.

---

²⁵ Corin Braga, *Psihobiografii*, Editura Polirom, București, 2011, p. 9.

²⁶ Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, Editura Eminescu, București, 1982, p. 261.

Confirmarea sau infirmarea stării psihice și fizice devine criteriul de bază a unei confruntări mai puternice dincolo de ceea ce se vede. Salonul unde se ține concertul este conceput nu numai ca un spațiu fără ieșire, ci și ca un *front*. Pe acest front descoperim bătăliile interioare ale personajelor. Până la urma urmei, concertul este doar *fațada* unor situații; important este ce se întâmplă în spatele acestuia.

În *Drumul ascuns*, autoarea vorbește despre „Ciocniri fără gest, fără sunet, netraduse nici în cuvinte, nici în atitudini, un fel de șah la rege plin de diplomație, întreprins de Aimée care găsea că domnul consorte e prea autoritar, în care fata se substituia Lenorei, ceea ce constituia o distracție și un exercițiu”²⁷. Aici, Drăgănescu va deceda de inimă, în timp ce băiatul lui se sinucide prematur. Lenora devine pacient stabil al sanatoriului Walter și victimă a unui cancer de col uterin. În consecință, *sanatoriul* va lua locul *salonului*, în acest roman, ca spațiu al unor acțiuni tulburătoare. Cu alte cuvinte, realizăm că fiecare roman este construit să aibă „personalul” lui medical. *Fecioarele despletite* și *Concert din muzică de Bach* îi au pe doctorul Rim și pe Lina, *Drumul ascuns* merge pe axul fișelor clinice întocmite de doctorul Walter, iar în ultimul roman, în *Rădăcini* este doctorul Caro.

Roman al uzurpării, *Drumul ascuns*, continuă filonul celorlalte cărți într-o construcție mai sferică despre care Eugen Lovinescu consemnează că în această operă „compoziția (...) trebuie să aibă un centru și o dezvoltare concentrică”²⁸. Acțiunea se concentrează pe cele trei perechi conjugale ce sunt preluate din romanul anterior: Ada-Lică, Lenora-Walter, Elena-Marcian. Concentrația epică cea mai mare o va constitui recăsătorirea Lenorei și întoarcerea fiicei acesteia de la Viena. Declinul acestor familii este examinat cu o nouă tensiune: *luciditatea*. Astfel romanul se deosebește de celelalte două ca perspectivă și spiritualitate. Ada Razu este adulterină, Lică este arivist, Elena o snoabă cu interes, iar Drăgănescu este un premeditat în ignoranța sa. Consecvența ne este dată de instinct, nu de intelect, și așa se explică ultima căsătorie a Lenorei: „Lenora Hallipa, în dezastrul boalei ei de nervi și al văduviei, se azvârlise de gâtul lui Walter, fie printr-un gest instinctiv de apărare împotriva boalei și a văduviei, fie printr-un elan al temperamentului ei voluptos. Nu premeditase. Era felul ei de a-și lecui sațiul ca și nevoia de bărbați, tot printr-unul din ei. Așa se aruncase de gâtul ofițerului, primul ei bărbat, tot așa de al moșierului Hallipa, instinctul o îndruma mereu cu simplitate spre vocația ei”²⁹.

Noutatea pe care o are romanul constă, așadar, în *cerebralitatea* și *luciditatea* unui spirit solitar. În viața Lenorei, Walter nu aduce decât istovire și neputință, doar că acest lucru se schimbă odată cu apariția Cocăi-Aimée, care impune o nouă „luciditate” vidului creat. Conflictul

---

²⁷ Hortensia Papadat-Bengescu, *Rădăcini*

²⁸ Eugen Lovinescu *către Hortensia Papadat-Bengescu*, (Fălticeni, 30 iulie 1920), în *Manuscriptum*, an II, nr. 4 (5), 1971, p. 129.

²⁹ Hortensia Papadat-Bengescu, *Drumul ascuns*,

declanșat dintre Walter și Coca-Aimée constituie miezul romanului, iar finalul este centrat pe victoria Cocăi-Aimée și eșecul lui Walter. Coca-Aimée ia locul mamei, și astfel, se reeditează viciul. Originalitatea analizei stă în această nouă afirmare a *deșertăciunii*, ca metodă și aparență a cerebralității.

Ultimul roman, *Rădăcini* nu aduce nimic nou în ceea ce privește principiul regenerării viciului și aberației psiho-fizice, ceea ce ne dă un semn sigur al epuizării: epuizare explicată și de refuzul de a reînnoa firul cu drama lui Walter și a Cocăi-Aimée, cum era sfătuită de marele critic Lovinescu la vremea respectivă. Afirmția despre romanul de analiză în dialogul din „Viața” potrivit căruia romanul trebuie să fie „cercul închis al unei acțiuni, privită sub toate unghiurile de vedere”³⁰ este o idee de polivalență romanescă, pe care celelalte romane o exprimau implicit. Astfel romanul *Rădăcini* pare mai degrabă o performanță de „devălmășie” decât de perspectivă plurală.

În universul bengescian, fiecare individ este singur (nimeni nu comunică cu nimeni), toți au ceva de ascuns, de disimulat. „Esențială este, în proza Hortensiei Papadat-Bengescu, descifrarea omului-insulă”³¹. Monologul interior indirect este substanța caracterelor pusă sub lupa unui narrator care *citește* în conștiințe, le rezumă mișcările, studiază jocul raporturilor mască-adevăr interior, esență-aparență, formă-suflet, preocupată de ființa lor psihologică. Tocmai din acest motiv romanciera nu poate vedea decât personajele marcate de o deviație sau o disonanță, de un exces sau de un deficit pe care se clădește relieful și fizionomia interioară a caracterelor lor.

În romanele ciclului, disecția psihologică are ca obiect forme de impostură morală și fizică. Masca (masca depravării, masca fecioarei „trunchioase”/degenerescenței, masca toleranței/ fecioarei despletite, masca stăpânirii de sine) este întotdeauna ipostaza răsturnată a schemei interioare a personajului, astfel că punctual de plecare o constituie convenția socială, limbajul prin care personajele-măști se lasă descoperite: Maxențiu- „aristocratul”, Rîm- „profesorul”, Coca-Aimée – „frumusețea-sfinx”. Pe de altă parte, autoarea surprinde și plăcerea personajelor de a se contopi cu masca pe care o poartă, gest-reflex al vidului lor interior. Dintotdeauna literatura a reflectat cristalizarea eternului feminin în personaje, în mod conștient sau nu: „Eternul feminin/ ne atrage spre înalt”, a spus Goethe la finalul operei *Faust*.³²

Până în secolul al XIX-lea, figura femeii este conturată în antiteză: latura benefică sau malefică. La apariția romanului și dramaturgiei realiste, personajul feminin își recapătă

---

³⁰ *Întâlnire cu doamna Hortensia Papadat-Bengescu*, în „Viața”, an I, nr. 109, 19 iunie 1941.

³¹ Constantin Ciopraga, *Hortensia Papadat-Bengescu (Monografie)*, Ed. Cartea Românească, București, 1973, p. 212.

³² J. W. Goethe, *Faust*

individualitatea, în interiorul conflictului ce destramă cuplul sau familia. Astfel, noțiunii de *femeie* și de *feminitate* i se adaugă ideea de *feminism*.

Psihanalitic, personajul libertin este „o proiecție ficțională a unor dorințe refulate”³³ care are și momente de slăbiciune și chiar de blocaj psihologic. Prin intermediul unor asemenea personaje, scriitura dobândește și valențe satirice la adresa moravurilor din societatea căreia ele îi aparțin. Curajul Hortensiei Papadat-Bengescu de a-și focaliza discursul asupra unor personaje adulterine, asupra unor întâmplări incestuoase sau asupra unor evenimente pe parcursul cărora femeia este „vânător”, iar bărbatul „vânat”, precum și prezentarea unor boli ale trupului fizic și ale trupului sufletesc atestă legătura dintre scrierile ei și scrierile de factură libertină al secolului al XVIII-lea.

E vremea femeii, așadar, să se înstrăineze de sine, adică să se inițieze, să facă un lung ocol, o lungă călătorie în jurul ei numai pentru a se putea întoarce în cele din urmă, dar conștientă și perfect eliberată, tot la ea însăși. Prezența personajului feminin este similară în marile construcții balzaciene, tolstoiene sau zoliste cu reflectarea condiției femeii în societate.

Mai mulți prozatori autohtoni au preluat modelul proustian, printre care și Hortensia Papadat-Bengescu și Camil Petrescu. Camil Petrescu analizează metoda proustiană în eseul „Noua structură și opera a lui Marcel Proust”, unde vorbește despre subiectivitate, dar una nouă ca structură psihologică și care scoate la iveală trăirile autentice ale sufletului, trăiri care înfățișează *ideea de organicitate psihică*³⁴. În acest fel, subiectivitatea ce pendulează între real și imaginar devine *o formă de angajare în fluxul vieții profunde*.

În proza Hortensiei Papadat-Bengescu, monologul interior indirect implică prezența „naratorului” care consemnează, alege, comprimă, organizează vorbirea neauzită a personajelor. În opțiunea romancierei pentru modul analitic al monologului interior indirect se află unul dintre centrii revelatori de structură ai poeziei romanului bengescian: „nu mă recuz de la niciun gen. Versul, teatrul, monologul, dialogul, acuitatea simțirii pure sau viziunea violentă a realului mă vizitează deopotrivă..”³⁵

Din punct de vedere scriitoricesc, Hortensia Papadat-Bengescu poate fi comparată cu o autoare de succes din literatura britanică: Virginia Woolf. În scrierile lor, atenția se îndreaptă asupra trăsăturilor permanente ale femeilor, indiferent de vârsta lor. Sentimentele pe care acestea le dețin, încă de la o vârstă fragedă până la maturitate sunt reliefate cu măiestrie în opera celor două scriitoare.

---

³³ Andrei Carmen, „Romanul libertin din secolul al XVIII-lea : elemente de poezie a romanului și construcție textuală” în *Strategii și convenții literare. Recuperări critice*, Colecția Europlus Universitaria, Editura Europlus, Galați, 2005, p. 166.

³⁴ *Ibidem*, p. 161.

³⁵ Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Editura Princeps Edit, Iași, 2007, p. 239.

Indiferent de vârstă, la ambele autoare, personajele feminine sunt bine reprezentate. Ipostazele feminine sunt multiple: copila, adolescenta, femeia tânără, femeia la maturitate și femeia în vârstă. Amândouă prezintă personajele feminine la toate vârstele și manifestările feminității; un ciclu complet, de la naștere până la moarte.

Toposul, în viziunea Hortensiei Papadat-Bengescu, reflectă locul unde plasează personajul, unde crede ea că este mai bine pentru acesta și pentru caracterul lui. Hortensia Papadat-Bengescu manifestă un interes sporit în ceea ce privește realizarea portretelor în funcție de locul unde se află personajele, pentru că acesta conturează și insurgența lor. Valențele spațiului (strada, salonul, concertul, hipodromul, sanatoriul, orașul) sunt indispensabile în cercetarea minuțioasă asupra caracterului personajelor. Prin urmare, în „Ciclul Hallipilor”, familia se mută de la țară la București, ajungând să călătorească chiar și în străinătate, în Elveția și în Viena.

Hortensia Papadat-Bengescu are o predilecție specială în privința analizării „*spațiilor cu incertitudine*”, mai ales din perspective feminină, și a insurgenței personajelor feminine. De exemplu, Coca-Aimée este descrisă ca o ființă de *porțelan rece și alb*, își dorește cu ardoare un statut în înalta societate, de aceea și decorul locuinței nu poate fi decât într-un *mediu citadin*.

Toate manifestările personajelor feminine, care au ca punct de convergență insurgența de tip feminin, ilustrează, în moduri diferite, cele trei tipuri „arhetipale”³⁶ ale feminității: tipul *afroditic* (patronat de Afrodita, zeița care caută iubirea doar pentru plăcerile erotice), tipul *demetric* (patronat de Demetra și de Hera, zeițe fidele partenerului, dedicate familiei) și tipul *artemedic* (patronat de Artemis, zeița castității, ca ipostază ce neagă sensul feminității).

Însurgența feminină a fost reflectată, în coduri literare diferite, încă din tragedia antică (uciderea soțului-rege), din noua comedie elină (și din cea latină) pe tema triumphiului amoros, în *Măgarul de aur*, de Apuleius, în *Satiricon*-ul lui Petronius, în fabliaux-uri, în scrieri de genul celui cunoscut (parțial) ca replică parodică la *Romanul Trandafirului*, în scrierile lui Boccaccio, în romanul libertin din secolul al XVIII-lea, în literatura din secolul al XX-lea de orientare feministă,

Literatură de tranziție prin excelență, creația Hortensiei Papadat-Bengescu se găsește la interferența a două poetici, cea dorică și cea ionică, la linia de demarcație dintre două vârste ale romanului: romanul tradițional și romanul modern (experimental). Autoarea pornește de la coordonatele omniscienței de tip balzacian, dar descoperă voluptatea investigației psihologice, pe alte coordonate decât cele strict proustiene. După cum mărturisește prozatoarea însăși, opera autorului *În căutarea timpului pierdut* a fost descoperită întâmplător și nici nu a atras-o în mod deosebit. Ca urmare, „proustianismul” Hortensiei Papadat-Bengescu se dovedește a fi mai mult

---

³⁶ Julius Evola, *Metafizica sexului*, traducere de Mircea Vasilescu, Editura Humanitas, București, 1996.

intuitiv, bazat pe voluptatea analizei psihologice, dar fără metodele de investigație caracteristice ale „maestrului” Marcel Proust. Cu alte cuvinte, se poate vorbi, în cazul prozei sale, de un „proustianism fără Proust”. Romanele „ciclului Hallipa” păstrează numeroase coordonate ale romanului tradițional, dar înseamnă și o depășire a acestuia, anunțând experiența mai radicală a literaturii de factură autenticistă.

În finalul lucrării am evidențiat tehnicile narative prin care Hortensia Papadat-Bengescu a creat personajele literare, în scopul analizei psihologice a acestora, și respectiv, opiniile marilor critici asupra operei sale.

Romanul bengescian introduce o nouă perspectivă auctorială în literatura noastră, o inedită atitudine literară față de realitatea socială a unui moment istoric (românesc), cu noi forme și valori sociale și morale.

Cuvinte-cheie: Hortensia Papadat-Bengescu, portret, insurgența, Complexul Oedip, dualitate, masca, obsesie, înstrăinare, conștiință, iubire, moarte, psihanaliză, nevroză, realitate, ficțiune, alter ego, feminitate, feminism, nebunie, analiză psihologică.

BIBLIOGRAFIE

I. Principalele ediții ale operei Hortensiei Papadat-Bengescu

Ape adânci, Editura Cultura Națională, București, 1923;

Nuvele și povestiri, Editura Minerva, București, 1980;

Fecioarele despletite, Editura Eminescu, București, 1982;

Concert din muzică de Bach, Editura Tineretului, București, 1967;

Drumul ascuns, Editura națională Ciornei, București, 1932;

Rădăcini, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1986;

II. Scrieri beletristice, de alți autori

Zamfirescu, Duiliu, *Viața la țară*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău;

Sábato, Ernesto, *Abaddón, Exterminatorul*, traducere și prefață de Darie Novăceanu, Editura Univers, București, 1986;

Sábato, Ernesto, *Tunelul*, traducere din spaniolă de Darie Novăceanu, Editura Humanitas, București, 2002;

Ernesto Sábato, *Despre eroi și morminte*, Editura Univers, București, 1996;

Rebreanu, Liviu, *Pădurea spânzuraților*, Editura Albatros, București, 1989;

- Collete, Gabrielle Sidonie, *Chéri. Sfârșitul lui Chéri*, traducere de Mona Rădulescu și Corneliu Rădulescu, prefață și tabel cronologic de Mircea Angheliescu, Editura Minerva, București, 1973;
- Rebreanu, Liviu, *Ion*, Editura Tineretului, București, 1962;
- Dumitriu, Petru, *Cronica de familie*, Editura Litera Internațional, Colecția Școlarului, București, 2003;
- Fântâneru, Constantin, *Interior*, Editura Polirom, București, 2006;
- Woolf, Virginia, *Orlando. O biografie*, Editura Humanitas Fiction, București, 2013;
- Traducere și note de Antoaneta Radian, Prefața de Dana Crăciun;
- Gide, André, *Falsificatorii de bani*, Editura Univers, București, 1980, Traducere de Mihai Murgu;
- Ibrăileanu, Garabet, *Adela*, Editura Litera, București, 2009;
- Șalom, Aș, *Petersburg, Varșovia și Moscova*, Editura Eminescu S. A., București, 1935, Traducere de Felix Aderca;
- III. Bibliografie critică**
- a.) Monografii**
- Ciobanu, Valeriu, *Hortensia Papadat-Bengescu*, București, Editura pentru Literatură, București, 1965.
- Ciopraga, C-tin, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Cartea Românească, București, 1973.
- Cristescu, Maria Luiza, *Hortensia Papadat Bengescu, portret de romancier*, Editura Albatros, București, 1976.
- Holban, Ion, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Albatros, București, 1985;
- Mihăilescu, Florin, *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Minerva, 1975;
- Rădulescu, Carmen Ligia, *Hortensia Papadat Bengescu. Marea europeană a anilor '30*, Editura Recif, București, 1996;
- Vancea, Viola, *Hortensia Papadat-Bengescu: universul citadin repere și interpretări*, Editura Eminescu, București, 1980;
- b.) Istorii literare**
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982;
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent. Romancierii (1920-1930)*, Editura. Cartea Românească, București, 1998;
- Crohmălniceanu, Ovid. S., *Literatura română între cele două războaie*, vol. I, Editura

- Minerva, București, 1972;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii Române Contemporane*, vol. II, Editura Minerva, București, 1973;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. III, Editura Minerva, București, 1981;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, „Evoluția prozei literare”, Editura Ancora, București, 1928;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane, 1900-1937*, Editura Socec, București, 1937;
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008;
- Micu, Dumitru, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, Editura Saeculum 1. O., București, 2000;
- Negoitescu, Ion, *Istoria literaturii române (1800-1945)*, Ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002;
- Piru, Alexandru, *Istoria literaturii române de la început până azi*, Editura Univers, București, 1981;
- Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Dacoromână TDC, București, 2009;
- Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române*, vol. II, Editura Minerva, București, 1972.

c.) Articole, eseuri, studii

1. În volume:

- Balotă, Nicolae, *Caietul albastru*, vol I, Editura Ideea Europeană, București, 2007.
- Cernat, Paul, *Femeia în fața oglinzii: virtualitățile Hortensiei Papadat-Bengescu. Metafeminitatea*, în Andreia Roman, *Hortensia Papadat-Bengescu. Vocația și stilurile modernității*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2007;
- Ciodaru-Courriol, Florica, *Hortensia Papadat-Bengescu sau despre intermediaritate ca modernitate*, în Andreia Roman, *Hortensia Papadat-Bengescu. Vocația și stilurile modernității*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2007;
- Constantinescu, Pompiliu, *Romanul românesc interbelic*, Editura Minerva, București, 1977;
- Constantinescu, Pompiliu, *Scrieri alese*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957;
- Crețu, Nicolae, *Constructorii ai romanului românesc*, Editura Eminescu, București, 1982;

Cristea Ștefărcă, Elena, *Scripta (i)manent*, în *Trupul și litera. Explorări critice în biografia și opera lui Gh. Crăciun*, coord. Andrei Bodiș, Georgeta Moarcăș, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012;

Crohmălniceanu, Ov. S., *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, București, Editura Cartea Românească, 1984;

Crohmălniceanu, Ov. S. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, Editura pentru Literatură, București, 1967;

Dobrogeanu Gherea, Constantin, *Opere complete*, vol. VI, Editura Politică, București, 1980;

Dumitrescu Bușulenga, Zoe și Sava, Iosif, *Muzică și literatură. Scriitori români*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1986;

Glodeanu, Gheorghe, *Poetica romanului românesc interbelic. O tipologie posibilă*, Editura Libra, București, 1998;

Holban, Anton, *Viața și moartea în opera Hortensiei Papadat-Bengescu, Opere III*, ediție îngrijită de Elena Beram, Editura Minerva, București, 1975;

Ibrăileanu, Garabet, *Scriitori români și străini*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1968;

Lefter, Ion Bogdan, *Jocul de măști, etapa finală: ciclul Hallipilor*, în Andreia Roman, *Hortensia Papadat-Bengescu. Vocația și stilurile modernității*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2007;

Sora, Simona, *Regăsirea intimității*, Editura Cartea Românească, București, 2008;

Sorescu, Roxana, *Interpretări, Hortensia Papadat-Bengescu sau o variantă a romanului psihologic*, Editura Cartea Românească, București, 1979;

Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară. Marginalia. Eseuri*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1968;

Șerbu, Ieronim, *Itinerarii critice: eseuri și cronici literare*, Editura Minerva, București, 1971;

Șuluțiu, Octav, *Scriitori și cărți*, ediție îngrijită de Nicolae Florescu, Editura Minerva, București, 1974;

2. În periodice:

Vianu, Tudor, *Hortensia Papadat-Bengescu*, în „Sburătorul”, an II, nr. 23, 30 octombrie, 1920;

Vianu, Tudor, *O ideologie feminină – noua feminitate*, Sburătorul, an I, nr. 3, 3 mai, 1919;

Ralea, Mihai, *Recenzii, Hortensia Papadat-Bengescu – Concert din muzică de Bach*, în „Viața Românească”, anul XIX, nr. 1, ianuarie 1927;

Anton Holban, *Viața și moartea în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, în „România

literară” I, nr. 20, 2 iunie, 1932;

Anton Holban, *Viața și moartea în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, în „România literară”, nr. 17, decembrie, 1932;

Petrașincu, Dan, *Cu scriitoarea Hortensia Papadat-Bengescu despre romanul Logodnicul și despre creație*, în „Vremea”, 26 mai, 1935;

Petrașincu, Dan, *De vorbă cu d-na Hortensia Papadat-Bengescu despre problemele de actualitate literară*, în Adevărul, anul L, nr. 16204, 9 noiembrie, 1936;

Noica, Constantin, *Însemnări despre feminitate*, în „Universul literar”, an XVII, nr. 34, 1938;

Papatanasiu, N., *Popasuri literare cu d-na Hortensia Papadat-Bengescu*, în „Viața”, anul I, nr. 109, 10 iulie, 1941;

IV. Dicționare

Dicționarul cronologic al romanului românesc. De la origini până la 1989, Editura Academiei Române, București, 2004;

Dicționarul general al literaturii române, Academia Română, Editura Univers, București, 2006;

Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan- Al. Rosetti” *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2016;

Dicționar de termeni literari, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976;

Chavalier, Jean, Geerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Ed. Artemis, București, 1995;

Pillat, Dinu, *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei R.S.R, București, 1976;

Pop, Ion (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998;

Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbii române*, Editura Litera, Chișinău, 1998;

I. Bibliografie auxiliară

Aderca, Felix, *Mărturia unei generații*, prefață de Valeriu Râpeanu, Editura pentru Literatură, București, 1967;

Alexandrescu, Sorin, *Identitate și ruptură: mentalități românești postbelice*, Editura Univers, București, 2000;

Angelescu, Silviu, *Portretul literar*, Editura Univers, București, 1985;

Ardelean, Carmen Georgeta, *Hortensia Papadat-Bengescu, marea europeană a literaturii române*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013;

Auerbach, Enrich, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, traducere I. Negoșescu, Editura Polirom, București, 2000;

Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*, traducere de Nicolae Iliescu, prefață de Marian Vasile, Editura Univers, București, 1982;

Baltazar, Camil, *Contemporan cu ei: amintiri și portrete*, Editura pentru Literatură, București, 1962;

Bastide, Roger, *Sociologie des maladies mentales*, Paris, Flammarion, 1965;

Bataille, Georges, *Literatura și răul*, traducere Vasile Savin, Editura Rao, București, 2008;

Beauvoir, Simone de, *Al doilea sex*, vol. II, traducere Diana Balcu și Delia Verdeș, Editura Univers, București, 1998;

Beauvoir, Simone de, *Puterea vârstei. Jurnal*, traducere Anca Bea, Editura Amarcord, București, 1998;

Beauvoir, Simone de, *Tout compte fait*, Paris, Editura Gallimard, 1972;

Bergson, Henri, *Materie și memorie*, traducere de Cora Chiriac, Editura Polirom, Iași, 1996;

Blanchot, Maurice, *Spațiul literar*, traducere și prefață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1980;

Blandiana, Ana, *De genul feminin, Geniul de a fi. Eseuri*, Editura Litera, Chișinău, 1997;

Bote, Lidia, *Simbolismul românesc*, Editura pentru Literatură, București, 1966;

Boza, Mihaela, *Psihologie socială clinică*, Polirom, Iași, 2014;

Braga, Corin, *Psihobiografii*, Editura Polirom, Iași, 2011;

Burța-Cernat, Bianca, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*. Editura Cartea Românească, București, 2011;

Butler, Judith, *Genul - un măr al discordiei: feminismul și subversiunea identității*, traducere G. Ciubuc, Editura Univers, București, 2000;

Călinescu, G., *Între muzică și poezie*, Editura pentru Literatură, București, 1946;

Călinescu, G., *Cronicile optimistului*, Editura pentru Literatură, București, 1964;

Călinescu, G., *Principii de estetică. Domina bona*, Editura pentru Literatură, București, 1968;

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității: modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, traducere Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, postfață de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1995;

Cheșa, Oana Cristina, *Retorica măștilor în Ciclul Hallipilor de Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Rovimed Publishers, Bacău, 2010;

Ciocârlie, Corina, *Femei în fața oglinzii*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1998;

Cioculescu, Șerban, *Aspecte literare contemporane*, Editura Minerva, București, 1972;

Ciopraga, Constantin, *Personalitatea literaturii române*, Editura Princeps Edit, Iași, 2007;

Commaille, Jacques, *Les strategies des femmes: travail, famille et politique*, Paris, La

Decouverte, 1992;

Cornea, Paul, *Căi și Perspective in sociologia contemporană a romanului*, Editura Minerva, București, 1982;

Cornea, Paul, *De la N Filimon la G. Călinescu, Studii de sociologie a romanului românesc*, Editura Minerva, București, 1982;

Crăciun, Gheorghe, *În căutarea referinței*, Editura Paralela 45, Colectia '80, Seria Eseuri, Pitești, 1998;

Crețu, Nicolae, *Constructorii ai romanului. Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu*, Editura Eminescu, București, 1982;

Cristea, Mihaela, *Despre realitatea iluziei: de vorbă cu Henriette Yvonne Stahl*, Editura Minerva, București, 1996;

Curticeanu Marin, Valentina, *Permanență și modernitate. Reconstituirea unei arte poetice Hortensia Papadat Bengescu*, Editura Eminescu, București, 1977;

Dumitriu, Dana, *Ambasadorii sau despre realismul psihologic*, Editura Cartea Românească, București, 1976;

Durand, Gilbert, *Arte și arhetipuri*, traducere Andrei Niculescu, Editura Meridiane, București, 2003;

Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000;

Eliade, Mircea, *Mitul reintegrării*, Editura Vremea, București, 1942;

Eliade, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri*, traducere Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999;

Evola, Julius, *Metafizica sexului*, traducere de Mircea Vasilescu, Editura Humanitas, București, 1996.

Filipaș, Laura, *Fantasticul apei în proza românească*, Editura Pro Universitaria, București, 2012;

Foucault, Michel, *Anormalii*, traducere de Dan Radu Stănescu, postfață de Bogdan Ghiu, Editura Univers, București, 1999.

Freud, Sigmund, *Scrieri despre literatură și artă*, Traducere de Vasile Dem. Zamfirescu Editura Univers, București, 1980;

Freud Sigmund, *Interpretarea viselor*, Traducere de Nicolae Anghel, Editura Măiastra, București, 1991;

Freud, Sigmund, *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, Traducere, studiu introductiv și note de dr. Leonard Gavrilu; Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992;

I. Bibliografie complementară

- Crăciun, Gheorghe, *Doi într-o carte (fără a-l mai socoti pe autorul ei). Fragmente cu Radu Petrescu și Mircea Nedelciu*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2003;
- Crăciun, Gheorghe, *Frumoasa fără corp*, ed a II-a, Grup Editorial Art, București, 2007;
- Crăciun, Gheorghe, *Pactul somatografic*, Editura Paralela 45, Pitești, 2009;
- Crăciun, Gheorghe, *Viciile lumii moderne*, Editura Tracus Arte, București, 2011.
- Crăciun, Gheorghe, *Mecanicafluidului, Culegere de lecții introductive cu exemple, definiții, întrebări și 36 de figuri introduse în text*, Editura Cartier, Chișinău, 2013;
- Damasio, Antonio R., *Eroarea lui Descartes. Emoțiile și creierul uman*, traducere de Irina Tănăsescu, Editura Humanitas, București, 2004;
- Delcourt, Marie, *Hermafroditos, Mituri și rituri ale bisexualității în Antichitatea clasică*, traducere Laurențiu Zoicaș, Editura Symposion, București, 1996;
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, Constanța, 1997;
- Eliade, Mircea, *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului, cap. Inițierea magicianului*, traducere Cezar Baltag și Brândușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 1997;
- Eliade, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 1992;
- Goethe, J. W., *Faust*, traducător Ion Iordan, Editura E.S.P.L.A, București, 1957;
- Hesse, Hemann, *Lupul de stepă*, traducere George Guțu, Editura Rao, București, 2001;
- Hesse, Hemann, *Narcis și Gură-de-Aur*, traducere de Ivan Deneș, Editura Rao Clasic, București, 2014;

I. Antologii

- Scriitori români*, Coordonare și revizie științifică de Mircea Zăciu în colaborare cu Marian Papahagi și Aurel Sasu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.;
- Romanul românesc în interviuri*, Antologie, sinteze bibliografice și indice de Aurel și Mariana Vartic, Vol. I, Editura Minerva, București, 1985;
- Poetica romanului românesc*, Antologie, note și repere bibliografice de Mircea Răgnea, Prefață de Radu G. Țeposu, Editura Eminescu, București, 1987;
- Romanul românesc interbelic*, Antologie, prefață, analize critice, note, dicționar, cronologie și bibliografie de Carmen Matei Mușat, Editura Humanitas, București, 1998;
- Strategii și convenții literare. Recuperări critice*, Colecția Europlus Universitaria, Editura Europlus, Galați, 2005;
- Hortensia Papadat-Bengescu, interpretat de...*, Antologie, studiu introductiv, argument, cronologie, bibliografie de Viola Vancea, Editura Eminescu, Colecția Biblioteca Critică, București, 1986;